

УДК 911.3

О. М. Лейберюк, аспірант III року навчання
Інститут географії НАН України,
вул. Володимирська 44, м. Київ, Україна
lejberyk.ua@gmail.com

ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ ЧЕРНІВЕЦЬКОЇ ОБЛАСТІ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті розглянуто основні показники дослідження динаміки змін населення через різноманітні коефіцієнти. Визначено оптимальний показник для дослідження демографічного розвитку населення за допомогою наявної чисельності населення. Охарактеризовано демографічний розвиток у Чернівецькій області в періоди 1959-1970, 1970-1979, 1979-1989, 1989-2001, 2001-2016, 1959-2016 рр. Обґрунтовано показник який можна використовувати для дослідження демографічного розвитку території на основі чисельності населення та виділено основні вимоги для нього.

Ключові слова: демографічний розвиток, середньорічний абсолютний приріст періоду, Чернівецька область.

ВСТУП

Сучасні дослідження населення далеко виходять за інтереси демографів, соціологів, географів, економістів, істориків, політиків та широко висвітлюються в суспільстві у вигляді аналізу демографічної інформації про минулий, сучасний стан, а також у вигляді прогнозу про можливий майбутній розвиток. Зазвичай ця інформація описує чисельність, розміщення, природний рух, міграції, рівні урбанізованості, трудові ресурси, співвідношення статей, соціальні характеристики та багато іншого. В цілому кінцевий результат буде залежати від користувача та цілі, яка переслідується при реалізації. Така інформація може описувати як окрему територію, так і цілі континенти або ж планету в цілому, це стосується й хронологічних меж. Тому при дослідженні населення можуть бути використанні різні методи, рівні інформативності, від простого описового методу до моделювання та районування [4]. Подібні проблеми вибору та масштабів дослідження стосуються й напряму демографічного розвитку. Даний напрям цілком і повною мірою залежить від наявної демографічної інформації того чи іншого історичного періоду, її різноманітності для різних територіальних рівнів і насамперед – найнижчих. Якщо аналіз даних недалекого минулого (з 20 років ХХ ст., початку періоду регулярних статистичних обстежень) є можливим, то аналіз даних минулих століть та змін стає проблематичним.

Це обумовлює й поставлення питання даного дослідження про можливості дослідження демографічного розвитку минулих часів на основі наявної інформації розміщеної в архівах та статистичних виданнях.

Аналіз попередніх робіт свідчить, що питання дослідження населення через показники демографічних змін досить добре розвинуті у працях Гундзеляк І. І., Медкова В. М., Пирожкова С. І., Стеценко Т. О., теоретичні питання даної проблематики відображенні у роботах Валентайна Д. І., Волгіна М. О., Топчієва О. Г., питання демографічної складової та демографічного розвитку Чернівецької області представлені у працях Джамана В. О., Заблотовської Н. В та інших.

Метою даної роботи є визначення особливостей демографічного розвитку території Чернівецької області в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. та можливості його розрахунку.

Об'єктом дослідження виступає населення поселень Чернівецької області. *Предметом* дослідження є динаміка змін (демографічного розвитку) населення Чернівецької області на основі даних чисельності в періоди з 1959 по 2016 рр.

МАТЕРІАЛИ ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження ґрунтується на даних Чернівецького обласного архіву про чисельність населення за даними переписів 1959, 1970, 1979, 1989, 2001 рр. та даних про чисельність населення у 2015 р.

У демографії дослідження та аналіз статистичної інформації тісно пов'язані з широким використанням математичних формул, з огляду на те, що зміни у чисельності населення підпадають під дію математичних закономірностей та мають математичне підґрунтя. Математичні основи демографічних тенденцій дають можливість використовувати методи аналізу, порівняння, узагальнення, співвідношення та інші, результатом застосування яких стає нова інформація, що дозволяє глибше дослідити соціально-демографічні процеси. Це у свою чергу зумовило вибір таких основних методів: математичного, аналізу та синтезу, картографічного.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ.

Дослідження населення відбувається за різними характеристиками, що відображаються певними показниками: демографічного розвитку (показують основні зміни структури населення у просторі та часі – показники людності, чисельності населення, темпів зміни, природного приросту, сальдо міграцій, статеві-вікового складу); особливостей розселення (описують розміщення населення на території – показники щільності населення, урбанізованості території, відображають поселенську мережу, особливості розселення); характеристиками трудових ресурсів (показники зайнятості, безробіття, економічно активного населення та інші); етнічно-культурними характеристиками (описують етнічний склад, культурний розвиток суспільства, рівні освіченості та релігійності, історико-етнографічні процеси та інші); способу життя (висвітлює

сучасні напрями, тенденції та вподобання, що розвиваються в суспільстві – показники якості, стилю, рівнів життя, здоров'я та інші) [1, 2, 3, 9].

Як було згадано вище, найбільшою проблемою, яка виникає перед дослідником, є наявність необхідної демографічної інформації. Якщо статистика стосовно чисельності та розселення населення є достатньою, то стосовно інших демографічних показників отримання достовірної інформації є справжнім викликом, особливо у часовому розрізі. Найчастіше для виявлення змін у структурі населення використовуються показники середньої кількості населення, приросту та зростання. Проте, дані показники не в змозі задовольнити глибоке дослідження питань демографічного розвитку або оцінки його загальної зміни. Тому постає питання про пошук відповідного показника, який міг би задовольнити дослідження особливостей демографічного розвитку та базувався на даних про чисельність населення. Даний показник мав задовольняти наступні вимоги: 1) відобразити середньорічні зміни приросту населення для певного періоду, що дозволить порівнювати зміни у різних за тривалістю періодах; 2) показати абсолютну (кількісну) зміну приросту, що правдиво покаже динаміку населення усього періоду дослідження.

Здійснивши такий пошук, було вирішено застосувати показник величини абсолютного середньорічного приросту періоду [2], який також використовується для визначення загальнооекономічного показника розвитку регіону в економіці – середньорічний абсолютний приріст [10]. Причинами вибору саме такого показника серед інших є: 1) відображення середнього абсолютного загального приросту населення в певний історичний період, що дозволяє коректно порівнювати його із показниками інших періодів; 2) даний показник дозволяє оцінити динамічність змін в порівнянні із іншими поселеннями, без необхідності врахування чисельності населення певного історичного моменту, що було необхідним при використанні відносного показника. Формула середньорічного абсолютного приросту періоду має наступний вигляд:

$$\Delta P = \frac{P_{o.p.} - P_{б.p.}}{K_p}, \quad (1)$$

де ΔP – середньорічний абсолютний показник демографічних змін;

$P_{o.p.}$ – абсолютне значення людності в останньому році аналізованого періоду;

$P_{б.p.}$ – абсолютне значення людності у базовому році аналізованого періоду;

K_p – кількість років у досліджуваному періоді.

В результаті обчислень за даною формулою було отримано показник середньорічного абсолютного приросту населення за певний період, що було апробовано для населених пунктів Чернівецької області за даними переписів 1959, 1970, 1979, 1989, 2001 рр. та за 2015 рр. Отримані обчислення були використанні для створення інтерпольованих карт демографічного розвитку у вказані вище періоди. Для побудови яких був використаний інструмент крігінгу (krig-

ing), що використовується при геостатистичному моделюванні та аналізі. В такий спосіб можна здійснити не тільки демографічний аналіз, а й аналіз просторових особливостей розвитку демографічних процесів, визначити вплив різних чинників на їх розвиток.

В період між 1959 та 1970 рр. середні показники приросту в поселеннях області коливались від -248 до +2955 осіб/рік (рис. 1).

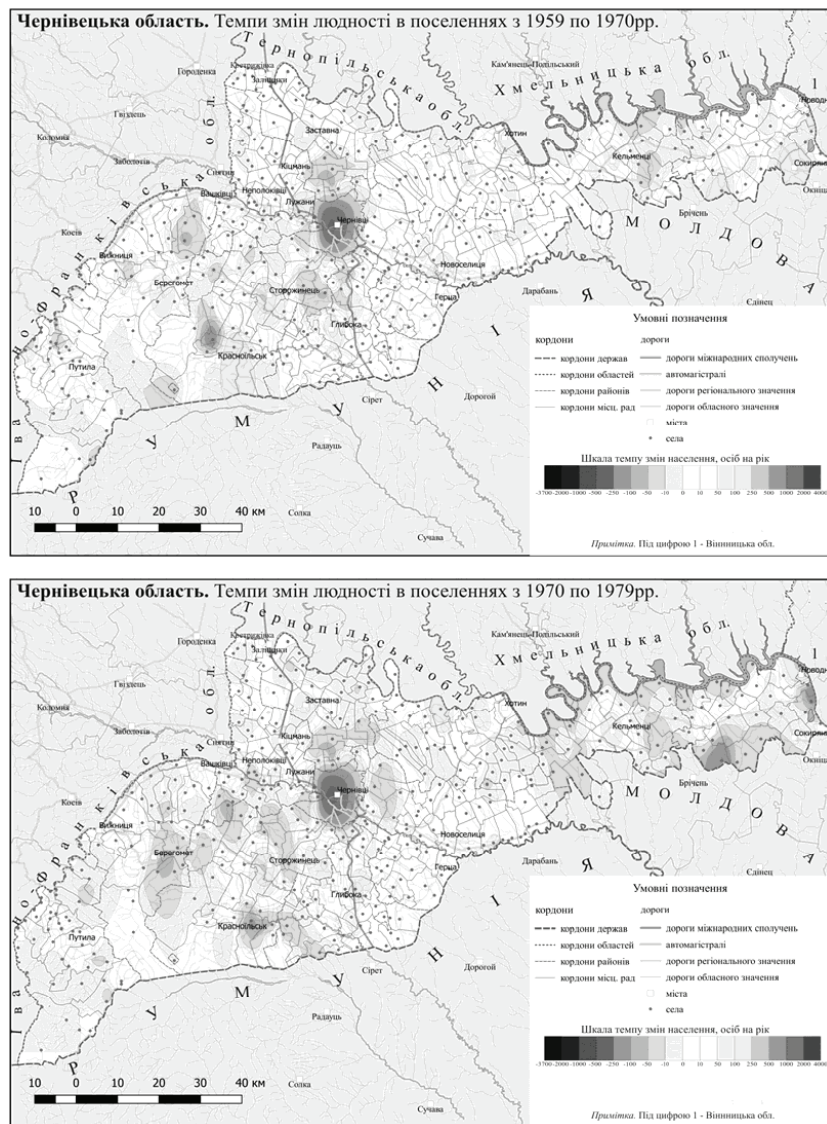

Рис. 1. Картосхеми середньорічних абсолютних показників демографічних змін в 1959-1970 рр. та в 1970-1979 рр.

Загалом в області спостерігалася позитивна динаміка приросту населення. Вона спостерігалась у всіх міських поселеннях, серед яких найбільші показники мають м. Чернівці (+2955), м. Сокиряни, м. Кельменці, м. Хотин, м. Новоселиця, м. Красноільськ, м. Сторожинець, м. Глибока. Щодо сільських поселень, то тут позитивна динаміка спостерігається поблизу міських поселень (+10 – +50 осіб/рік), від'ємні ж показники таких змін розташовані «обабіч» основних центрів розвитку (основних ліній сполучень та міських поселень).

В період між 1970-1979 рр. показники змін варіювалися в межах від -300 до +3400 осіб/рік. Зберігалася динаміка росту в усіх міських поселеннях окрім м. Сокиряни, смт. Берегомет (+10 – +50 осіб/рік), з появою нового міста Новодністровськ на крайньому сході області, в ньому спостерігався високий приріст населення, що поступався тільки Чернівцям. Для сільських поселень показники приросту коливалися в межах 0 і становили +3,5 особи/рік. З позитивною динамікою слід виділити сільську місцевість Новоселицького, Герцаївського, Глибоцького районів, решта сільських поселень з позитивною динамікою зосереджені навколо міст.

З 1979 по 1989 рр. у міських поселеннях спостерігався незначний приріст. Найбільші показники в м. Чернівці (+4000 осіб/рік), від'ємні показники приросту спостерігалися в м. Вашківці та смт. Кострижівка (до -10 осіб/рік). У сільській місцевості спостерігалися негативні показники, середні значення яких коливалися в межах -1 – -2 особи/рік, позитивна динаміка була поодиноким (рис. 2).

З 1989 по 2001 рр. відбулось відчутне зменшення (-3700 – +112 осіб/рік). Позитивні темпи для міст в цей період склались тільки для м. Кіцмань, м. Вашківці, смт. Красноільськ, м. Сторожинець, незначним приростом в м. Герці та м. Новоселиці (до +10 осіб/рік). Найбільші показники спаду спостерігались в м. Чернівці (до -3700 осіб/рік) та м. Сокиряни (понад -150 осіб/рік). Для сільських населених пунктів позитивна динаміка спостерігалася для сіл, що розташовані в зоні впливу м. Чернівці (16 сіл), а також для сіл Герцаївського, Глибоцького, Сторожинецького районів (окрім північної його частини).

Незначний приріст продемонстрували окремі населені пункти Новоселицького, Вижницького, Путильського та Кіцманського районів. Найбільші від'ємні показники приросту продемонстрували східні райони області: Хотинський, Кельменецький та Сокирянський. В цілому ж скорочення у сільській місцевості коливається в межах від 0 до -1 особи на рік.

Після останнього Всеукраїнського перепису і до нині абсолютно кардинальних змін в показниках середньорічних абсолютних приростів не відбулось, однак ареалів з позитивною динамікою населення значно поменшало. Серед міських поселень відбулось відновлення росту у м. Чернівці (+2100 осіб/рік), а також додатний приріст спостерігається в смт. Красноільську, смт. Глибоці, м. Герці, смт. Путилі та м. Новодністровську, для решти міст та смт. показники є від'ємними. Для сільських поселень така динаміка є гіршою. В Прут-

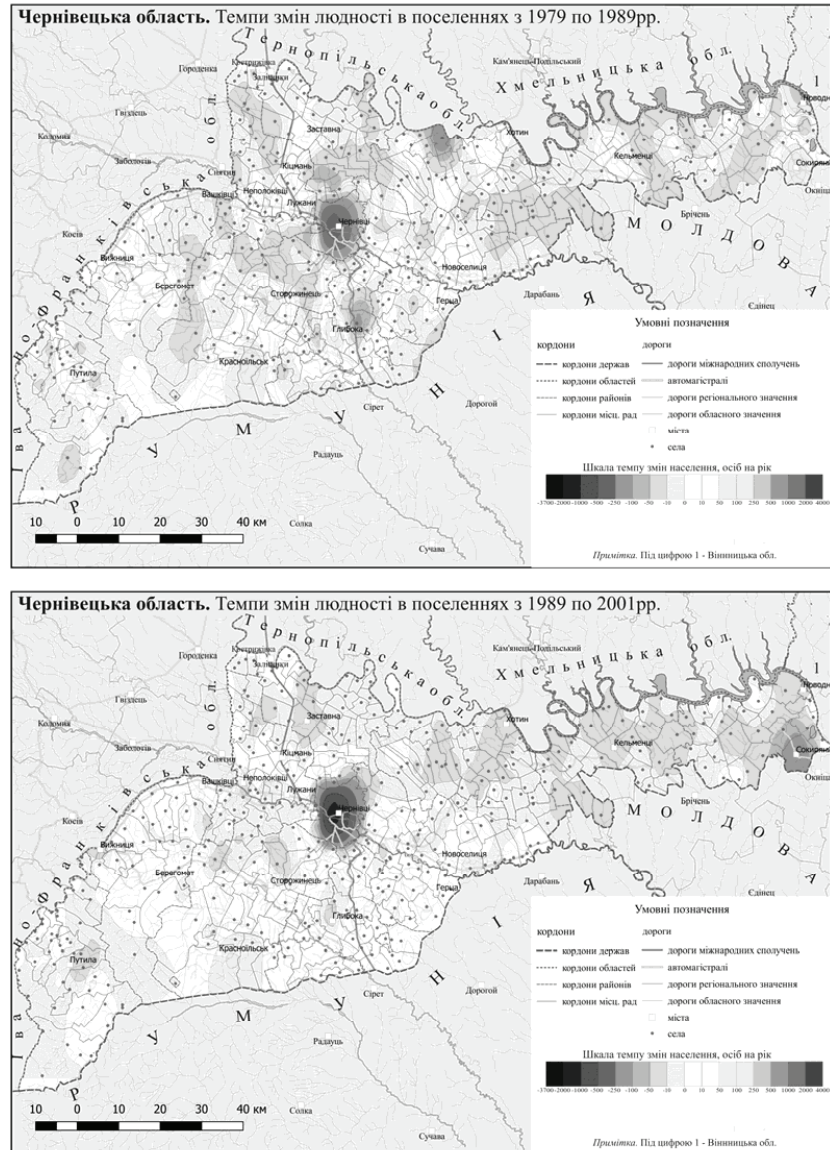

Рис. 2. Картохеми середньорічних абсолютних показників демографічних змін в 1979-1989 рр. та в 1989-2001 рр.

Дністровському межиріччі, окрім деяких сіл Кіцманського району, така динаміка є від'ємною. Невисокий, однак територіально однорідний ріст спостерігається у Путильському районі до 10 осіб/рік, у південній частині Сторожинецького, Глибоцького та Герцаївського районів (рис. 3).

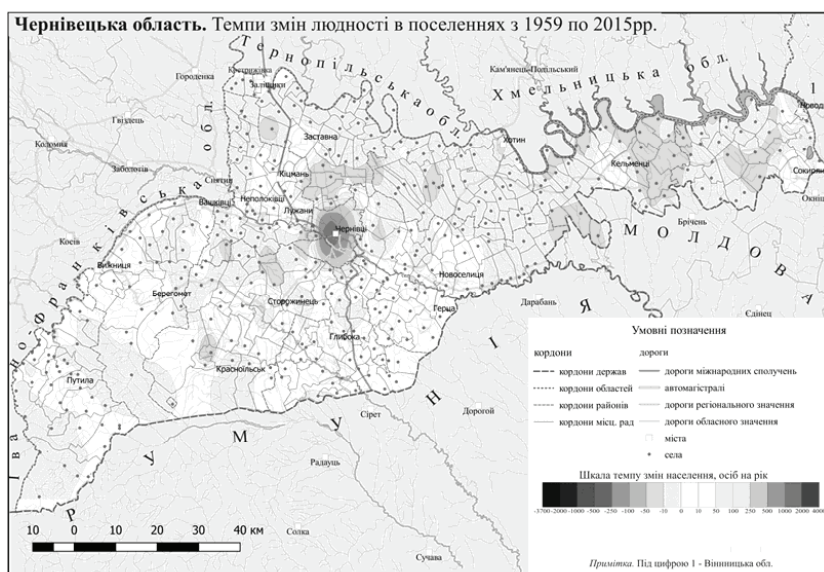
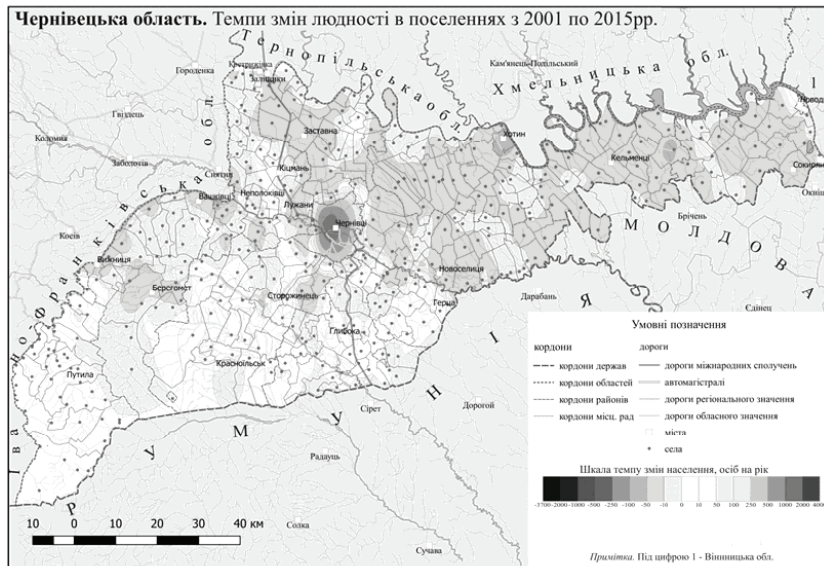

Рис. 3. Картосхеми середньорічних абсолютних показників демографічних змін в 2001-2015 рр. та в 1959-2015 рр.

Також проведений ретроспективний аналіз середньорічного абсолютного приросту з 1959 по 2015 рр. Загалом даний показник варіюється від -51 осіб/рік до +1991 осіб/рік. Більшість міських поселень має позитивний середньорічний приріст: м. Чернівці (+1991 осіб/р.), м. Новодністровськ, смт. Красноільськ, м. Сторожинець, смт. Глибока (понад +50 осіб/рік), м. Сокиряни, смт. Кельменці, м. Заставна, м. Кіцмань, смт. Лужани, м. Новоселиця, м. Герца, смт. Путила, м.

Вижниця, смт. Берегомет (до +50 осіб/рік), від'ємні показники характерні для м. Вашківці, м. Хотин, смт. Кострижівка. Для сільської місцевості характерне розповсюдження негативної динаміки в цілому по області середньорічний абсолютний приріст становить -0,6 осіб/рік. Позитивні показники характерні для деяких сіл Кіцманського (12 сіл), Новоселицького (15 сіл), Герцаївського, Глибочького (в більшій мірі), Сторожинецького (окрім пн. частини), сіл передгір'я Вижицького та у межах річок Черемош та Путила. Для північних та східних районів в більшості показники приросту є від'ємними (Заставнівський, Хотинський, Кельменецький, Сокирянський р-ни).

ВИСНОВКИ

Провівши аналіз демографічних і економічних показників, що використовуються науковцями, можна говорити про можливість отримання інформації про демографічний розвиток території в минулому із чисельності населення у вигляді показника середньорічного абсолютного приросту періоду, який є результатом середнім показником демографічної ситуації території певного періоду. Однак він не розкриває усього комплексу показників демографічного розвитку території, а показує тільки його наслідкову суму.

Характеристика демографічного розвитку для поселень Чернівецької області є наступною. Чітко виявляється напрямок розвитку негативного приросту населення протягом досліджуваних періодів і тенденції до їх посилення, особливо для сільської місцевості. Найстійкішими поселеннями із позитивною динамікою є міста (на сучасному етапі не всі), зокрема м. Чернівці, сільські населенні пункти, що розташовані на півдні і південному-заході та пов'язані з гірською територією або етнічною приналежністю населення (компактні місця проживання румун та молдован), поселення із при трактовим положенням, села, що розташовані у зоні впливу міст. Усі сільські населенні пункти, які знаходяться в зоні впливу міста Чернівці (близько 20 сіл) протягом всього періоду нашого дослідження мають позитивний характер росту населення, чим визначається вплив міста Чернівці та можливі майбутні вектори його розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. *Валентейн Д. И.* Демографический энциклопедический словарь [Текст] / Гл. ред.: Д. И. Валентейн. – Москва: Советская энциклопедия, 1985. – 608 с.
2. *Волгин Н. О.* Демография [Текст] / Н. О. Волгин, И. М. Веселкова, Н. В. Зверева та другие. – Москва: РАГС, 2003. – 384 с.
3. *Гудзеляк І. І.* Географія населення: Навчальний посібник [Текст] / І. І. Гудзеляк. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 232 с.
4. Дані державного архіву Чернівецької області по переписам 1959, 1970, 1979, 1989 рр. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://cv.archives.gov.ua/>.
5. *Джаман В. О.* Геодемографічна ситуація: стан і перспективи (за матеріалами Чернівецької області) [Текст] / В. О. Джаман // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – 2001р. – Вип. 104: Географія. – С. 157-165.
6. *Джаман В. О.* Регіональні системи розселення: демографічні аспекти [Текст] / В. О. Джаман. – Чернівці: Рута, 2003. – 392 с.

7. *Заблотовська Н. В.* Формування демогеографічної ситуації в поселеннях етноконтактних територій Чернівецької області [Текст] / Н. В. Заблотовська // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. – 2012р. – Вип. 616: Географія. – С. 65-69.
8. *Медков В. М.* Демография: Учебное пособие. Серия «Учебники и учебные пособия» [Текст] / В. М. Медков. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2002. – 448 с.
9. *Пирожков С. И.* Демографические процессы и возрастная структура населения [Текст] / С. И. Пирожков. – М.: ГОССТАТИЗДАТ ЦСУ СССР, 1976. – 136 с.
10. *Стеценко Т. О.* Аналіз регіональної економіки [Текст] / Т. О. Стеценко. – Київ: КНЕУ, 2002. – 116 с.
11. *Топчієв О. Г.* Основи суспільної географії [Текст] / О. Г. Топчієв. – Одеса: Астропринт, 2001. – 560 с.

REFERENCES

1. Valenteyn, D. I. (1985), Demograficheskiy entsiklopedicheskiy slovar [*Demographic Encyclopedic Dictionary*], Moskva: Sovetskaya entsiklopediya, 608 p.
2. Volgin, N. O., Veselkova, I. M., Zvereva, N. V and others. (2003), Demografiya [*Demography*], Moskva: RAGS, 384 p.
3. Gudzylyak, I. I. (2008), Geografiya naseleniya: Navchalnyj posibnyk [*Geography Population: Textbook*], Lviv: Vydavnychij centr LNU I. Franka, 232 p.
4. Dani derzhavnogo arxivu Cherniveczkoyi oblasti po perepysam 1959, 1970, 1979, 1989 [*These State Archive of Chernivtsi region census 1959, 1970, 1979, 1989*]. Available at: <http://cv.archives.gov.ua/>.
5. Dzhaman, V. O. (2001), Heodemografichna sytuatsiya: stan i perspektyvy (za materialamy Chernivets'koyi oblasti) [Geodemographic situation: Status and Prospects (based Chernivtsi region)], Chernivtsi, Naukovyy visnyk Chernivetskoho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats, vol. 104, 157-165 pp.
6. Dzhaman V. O. (2003) Rehional'ni systemy rozselennya: demografichni aspekty [Regional settlement system: demographic aspects], Chernivtsi: Ruta, 392 p.
7. Zablotovs'ka, N. V. (2012), Formuvannya demoheografichnoyi situatsiyi v poselennyakh etnokontaknykh terytoryy Chernivets'koyi oblasti [Formation of the demogeographic situation in the settlements ethno territories Chernivtsi region], Chernivtsi, Naukovyy visnyk Chernivetskoho universytetu: Zbirnyk naukovykh prats, vol. 616, 65-69 pp.
8. Medkov, V. M. (2002), Demografiya: Uchebnoe posobie. Seriya «Uchebniki i uchebnye posobiya» [*Demography: Textbook. Series "Textbooks and manuals"*], Rostov-na-Donu: Feniks, 448 p.
9. Pirozhkov, S. I. (1976), Demograficheskie protsessy i vozrastnaya struktura naseleniya [*Demographic processes and age structure of the population*], Moskva: GOSSTATIZDAT TsSU SSSR, 136 p.
10. Stecenko, T. O. (2002), Analiz regionalnoyi ekonomiky [*Analysis of the regional economy*], Kyiv: KNEU, 116 p.
11. Topchiyev, O. G. (2001), Osnovy suspilnoyi geografii [*Fundamentals of human geography*], Odesa: Astroprynt, 560 p.

Надійшла 16. 02. 2017

А. М. Лейберюк, аспирант III года обучения
Институт географии НАН Украины,
ул. Владимирская 44, г. Киев, Украина
lejberyk.ua@gmail.com

ИССЛЕДОВАНИЕ ДЕМОГРАФИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЧЕРНОВИЦКОЙ ОБЛАСТИ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XX – НАЧАЛЕ XXI В.

Резюме

В статье рассмотрены основные показатели исследования динамики изменений населения через различные коэффициенты. Определен оптимальный показатель для исследования демографического развития населения с помощью имеющейся численности населения. Охарактеризованы демографическое раз-

витие в Черновицкой области в периоды 1959-1970, 1970-1979, 1979-1989, 1989-2001, 2001-2016, 1959-2016 гг. Обоснован показатель, который можно использовать для исследования демографического развития территории на основе численности населения и выделены основные требования для него.

Ключевые слова: демографическое развитие, среднегодовой абсолютный прирост периода, Черновицкая область.

A. Leiberiuk

Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine,
st. Volodymyrs'ka 44, Kyiv, Ukraine
lejberyk.ua@gmail.com

RESEARCH OF DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT CHERNIVTSI REGION IN THE SECOND HALF OF XX – THE BEGINNING OF XXI CENTURY

Abstract

Problem Statement and Purpose. The population's researcher have problems which concern to opportunities to provide analyses of demographic processes (demographic development) that took place in the past. As usually only on population data for previous periods are available, which determinate problematic of research. The goal of this article is determination of demographic features of the Chernivtsi region in the second half of the XX and beginning of XXI century and ability to calculate its.

Data & Methods. The work was carried out on the data archives of Chernivtsi Regional population according to Census 1959, 1970, 1979, 1989, 2001 and data on population in 2015. At that it was used the following methods: mathematical, statistical analysis and synthesis, mapping.

Results. Evaluation and study demographic development is possible over index the average absolute growth period based on the number of population. However, this figure does not reveal the whole set of indicators of demographic territory, and only shows its effect amount final sum. The positive dynamics of population change study period characteristic of urban settlements area. Rural settlements positive dynamics is typical for the mountainous parts, compact habitats Moldovans and Romanians and settlements located in zones around cities.

Keywords: demographic development, the average absolute growth period, Chernivtsi region.